

Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje

LINA ŠUMSKAITĖ

Vilniaus universitetas

Santrauka. *Homoseksualių, biseksualių asmenų ketinimai ir teisės kurti šeimą ir auginti vaikus – visuomenės diskusijų objektas. Kokių lūkesčių ir privataus gyvenimo ketinimų turi jauni netradicinės seksualinės orientacijos vyrai Lietuvoje, nėra tyrinėta. Šiame straipsnyje atskleidžiama netradicinės seksualinės orientacijos jaunų vyrų prokreacinių lūkesčių turinys, raiška ir juos formuojantys veiksniai pasitelkiant kokybinį tyrimą, dešimt interviu su 21–30 metų homoseksualiais, biseksualiais vyrais¹. Tyrimas parodė, kad netradicinės seksualinės orientacijos jauni vyrai savo tapatumo tiesiogiai nesieja su vaikų turėjimu, emocinė jų gerovė kuriama per ilgalaikius santykius. Vaikų turėjimas yra daugiau politinis pareiškimas, susijęs su tyrimo dalyvių atsiskleidimo artimai aplinkai patirtimi. Labiausiai atsiskleidę tyrimo dalyviai laisviau aptaria asmeninio gyvenimo scenarijus. Jie yra linkę priešintis neigiamoms visuomenės nuostatoms, laukdami, kol Lietuvoje įsigalios partnerystės įstatymas, leisiantis įteisinti savo gyvenimą drauge su partneriu, ir galvoja apie įsivaikinimo galimybes. O neatsiskleidę artimoje aplinkoje ar sulaukę neigiamos reakcijos tyrimo dalyviai renkasi įvairias laviravimo visuomenėje strategijas, svarsto vaikų turėjimo galimybes su moterimi arba atsisako ketinimų artimoje ateityje susilaukti vaikų.*

Raktažodžiai: *jauni homoseksualūs vyrai, jauni biseksualūs vyrai, tėvystė, prokreaciniai lūkesčiai.*

Keywords: *young homosexual men, young bisexual men, fatherhood, procreational intentions.*

Įvadas

Pasak sociologo Williama Marsiglio, nors susilaukiant vaikų dalyvauja ir vyrai, ir moterys, paprastai vyrų jausmai ir mintys apie seksą, kontracepciją, nėštumą, abortą, vaikus mažai tiriami (Marsiglio, Hutchinson 2002). Šioje srityje dominuoja moterų patirčių tyrimai. Jos dažniau klausiamos apie planus kurti šeimą, kada norėtų susilaukti vaikų, kokias kontraceptines priemones naudoja. Taip sudaromos prielaidos, kad moterys daugiau prisiima atsakomybės vaikų planavimo procese.

¹ Mokslinį tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal mokslininkų grupių projektą „Jaunų vyrų prokreaciniai tapatumai: kultūrinės normos, individualūs lūkesčiai ir patirtys“ (Nr. MIP 005/2013). Tyrimo duomenis autorė rinko 2013 m. birželį–rugsėjį.

Tinos Miller (2011), nagrinėjusios šiuolaikinių britų tėvų patirtis, teigimu, motinystė supaprastintai laikoma moters moteriškumo savybe, o tėvystė ne taip tiesiogiai siejama su vyriškumu. Tėvystės tema viešojoje erdvėje, pasak autorės, diskutuojama vyrų pasirinkimo ir suvaržymų kontekste derinant jų darbinę veiklą su įsipareigojimais šeimai. Vakarų šalyse, taip pat ir Lietuvoje, viešai diskutuojama apie homoseksualių asmenų teises sudaryti partnerystę, santuoką, auginti vaikus. Šiuo metu Lietuvoje nėra legalių galimybių netradicinės seksualinės orientacijos asmenims sudaryti partnerystę, santuoką ir įsivaikinti vaikų, tad vyrų tėvystės patirtys ir lūkesčiai paprastai yra paremti privačiais pasirinkimais, susitarimais ar neplanuotais gyvenimo įvykiais.

Jaunų netradicinės seksualinės orientacijos vyrų prokreaciniai lūkesčiai arba noras turėti vaikų Lietuvoje nėra nagrinėtas. Iki šiol daugiausia tyrimų atlikta apie netradicinės seksualinės orientacijos asmenų atsiskleidimą ir patiriamą diskriminaciją viešojoje erdvėje ir darbo rinkoje (Tereškinas 2007; Homofobiniai ir transfobiniai neapykantos nusikaltimai Lietuvoje 2013; FRA 2013). Straipsnio autorė, remdamasi kokybiniu tyrimu su įvairaus statuso vyrais, turinčiais mažamečių vaikų, nagrinėjo kelių homoseksualių, biseksualių vyrų tėvystės patirtis (Radžiūnienė 2012; Šumskaitė 2014). Šiame straipsnyje aptariami jaunų homoseksualių, biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai. Siekiama atsakyti į klausimus, kaip jauni netradicinės seksualinės orientacijos vyrai įsivaizduoja savo privatų gyvenimą, ar jų ateities vizijose yra vietos ilgalaikiams romantiniams santykiams, vaikams? Kiek jauni vyrai yra atskleidę seksualinę savo orientaciją artimiesiems? Kaip atsiskleidimas veikia jų privataus gyvenimo vizijas?

Šeimos įvairovės samprata ir homoseksualių asmenų teisės šeimoje

1990 m. Judith Stacey (Aitken 2007) suformulavo „šeimos įvairovės“ sąvoką. Pasak autorės, šeimos tarpusavyje skiriasi išorės forma, statusu ir varijuoja tarpusavio santykiais šeimos viduje, todėl ir tėvystė negali būti sudėta į vieną formą ar modelį. Stephenas M. Whiteheadas (2002) taip pat teigia, kad šeimos samprata šiandien tampa problemiška. Pirmiausia iškyla apibrėžties klausimas, ką mes laikome šeima, ar turėtume siekti aiškaus apibrėžimo, ar turėtume leisti kiekvienai kartai pagal savo sampratą kurti šeimos apibrėžimus. Ar vieniši tėvai patenka į šeimos apibrėžtį? Ar neturėtume kritiškai įvertinti su šeima tiesiogiai siejamo heteroseksualumo? Ar tikrai homoseksualios poros neturi teisės susituokti ir auginti vaikų? Kodėl branduolinė šeima vis dar laikoma idealu, kai taip dažnai patiriamas smurtas šeimoje, ar išties branduolinė šeima yra saugi vieta vaikams augti? Pasak S. M. Whiteheado, šiomis dienomis nagrinėjant šeimą kyla daugiau klausimų nei atsakymų. Vis dėlto, autoriaus teigimu, atsakymus turėtų pateikti ne valstybė (Whitehead 2002, 151). Pasak mokslininko, kai

valstybės ragina grįžti prie santuokos instituto, vyrai ir moterys atranda naujus gyvenimo kartu būdus, kurie dar prieš kelias kartas buvo neįsivaizduojami.

Lietuvoje valstybė bando siaurinti šeimos apibrėžimą. 2008 m. priimta Valstybinė šeimos politikos koncepcija šeimą apibrėžė kaip santuokos pagrindu sudarytą vyro ir moters sąjungą. 2011 m. Konstitucinio Teismo ši šeimos samprata buvo pripažinta prieštaraujanti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsniui². Jame šeima pripažįstama valstybės pagrindu, bet nesakoma, kad ji gali būti sukurta tik sudarant santuoką (ILGA 2011, 102), o apie būtinybę kurti santuoką heteroseksualių santykių pagrindu nėra nė užsimenama. Lietuvos Respublikos Seime bandoma inicijuoti Konstitucijos 38 straipsnio pataisas siekiant įteisinti Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje suformuluotą šeimos apibrėžtį, į kurią nepatenka vieniši tėvai ir juolab netradicinės seksualinės orientacijos vyrai ir moterys, auginantys vaikus.

Pasak Adamo Pertmano ir Jeanne Howard (2012), per pastaruosius dešimtmečius šeimų įvairovė JAV auga: daugėja skirtingų rasių ir tautybių tėvų, taip pat socialiniais ryšiais sukurtų šeimų, kai vaikus augina tėviai, globėjai. Taip pat daugėja vaikų, auginamų vienišų tėvų ir šeimų, kai pasinaudojama moderniomis medicinos technologijomis, pavyzdžiui, susilaukiama vaikų dirbtinio apvaisinimo būdu. JAV ir kitose Vakarų valstybėse, kur tos pačios lyties šeimos legaliai gali įsivaikinti vaikų, daugėja ir netradicinės seksualinės orientacijos tėvų. JAV 2010 m. visuotinio surašymo metu buvo suskaičiuota per 600 tūkst. tos pačios lyties namų ūkių ir juose augo apie 115 tūkst. vaikų iki 18 metų. Dar įtraukiant vienišus homoseksualius tėvus (gėjus ir lesbietes), kurie augina vaikus, JAV priskaičiuojama beveik 2 milijonai vaikų, kuriuos augina homoseksualūs tėvai (Pediatrics 2013, 828). Tad vienalyčių porų šeimos negali likti nematomos. Homoseksualūs asmenys gali tapti tėvais taip pat kaip ir heteroseksualios poros: buvusių heteroseksualių santykių būdu, tapdami patėviais ar pamotėmis, įvaikinimo, globos, donoro apvaisinimo ar surogatinės motinystės būdu.

Šie šeimos pokyčiai, pasak A. Pertmano ir J. Howard, rodo, kad šeima iš esmės keičiasi nuo visiems įprasto modelio – vyro ir moters santuokos ir joje gimstančių biologinių vaikų. Visuomenėje šie pokyčiai sukelia skirtingas reakcijas. Vieni nariai šias šeimos transformacijas vertina teigiamai, nes didesnė šeimos įvairovė suteikia laisvės poroms nutraukti nesuklosčiusį gyvenimą kartu ir mažina vienišų tėvų ir jų vaikų stigmą. Taip pat šeimos įvairovė leidžia daugiau suaugusių asmenų patirti tėvystę ir motinystę. Tačiau kiti visuomenės nariai šiuos pokyčius vertina neigiamai ir teigia, kad tokie pokyčiai silpnina socialinę atsakomybę ir kelia grėsmę šeimos institutui (Pertman, Howard 2012, 20).

Lietuvoje šeiminis gyvenimas taip pat gana margas. Beveik trečdalis vaikų gimsta nesusituokusiems tėvams, pavyzdžiui, 2012 m. gimė 30 459 vaikai, iš jų

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2011 m. rugsėjo 28 d., Vilnius.

8778 – nesusituokusiems tėvams (Oficialios statistikos portalas 2012). Kasmet ištuokos sudaro beveik pusę santuokų, 2013 m. įregistruota 20 469 santuokos, ištuokų – 9974 (ten pat 2013). Homoseksualios poros taip pat kuria ilgalaikius santykius ir augina vaikus. VŠĮ „Įvairovės ir edukacijos namų“ iniciatyva apklausus aštuoniasdešimt 18–30 m. lesbiečių, gėjų, biseksualų ir trunkseksualų (toliau straipsnyje – LGBT) asmenų paaiškėjo, kad pusė jų turėjo ilgalaikių santykių, o penktadalis augino vaikus („Įvairovės ir edukacijos namai“ 2012). Vaikus augino daugiausia moterys. Tačiau Lietuvos visuomenė priešišškai vertina galimybę homoseksualioms poroms auginti vaikus. 2013 m. per reprezentatyvią apklausą išsiaiškinta, kad 76,4 proc. Lietuvos gyventojų nepitaria, kad lesbiečių poros augintų vaikus, ir 80,1 proc. gyventojų nesutinka, kad gėjų poros augintų vaikus³.

JAV pediatrų organizacija (The American Academy of Pediatrics, AAP) 2013 m. kovo 21 d. išplatino politinį pareiškimą, kad remia homoseksualias šeimas, auginančias vaikus, nes vadovaudamasi moksliniais tyrimais yra įsitikinusi, kad seksualinė orientacija neturi neigiamos įtakos vaiko raidai ir gerovei. Papildydama 2002 ir 2010 m. politinius pareiškimus AAP išsakė palaikymą tos pačios lyties asmenų santuokoms ir antro partnerio teisėms įsivaikinti vaiką, kad būtų užtikrinta vaiko teisė į abu tėvus, nes, pasak organizacijos, du tėvai vaikui užtikrina didesnę sveikatos ir finansinę gerovę. Taip pat JAV pediatrų organizacija pasisako ir už įvaikinimo galimybes vienam suaugusiam asmeniui kad ir kokia jo seksualinė orientacija, jei nėra galimybės auginti vaiko dviem asmenims (Pediatrics 2013).

Pastarųjų dešimtmečių moksliniai tyrimai, nagrinėjantys vaikų, paauglių, užaugusių su homoseksualiais tėvais, elgesį, atskleidžia, kad nerandama jokių reikšmingų elgesio ar psichosocialinio vystymosi skirtumų tarp vaikų, augusių heteroseksualioje ar homoseksualioje šeimoje (Goldberg, Smith 2013; Patterson 2000; Tasker 2005). Daugiausia tyrėjų dėmesio sulaukė homoseksualių moterų porų ir vienišų motinų šeimos, nes homoseksualių vyrų, auginančių vaikus, dalis tarp homoseksualių šeimų vis dar yra labai maža. Ilgalaikiuose tyrimuose nagrinėjant užaugusių vaikų seksualinės orientacijos polinkius, taip pat nepastebėta reikšmingos įtakos seksualinei jų orientacijai palyginus vaikus, augusius su heteroseksualiomis ir homoseksualiomis motinomis (Golombok, Tasker 1996; Tasker 1999, Golombok et al. 1997). Daugiau vaikų probleminio elgesio apraiškų aptinkama tarp vieno tėvo / motinos šeimoje augusių vaikų. Pripažįstama, kad probleminių vaikų elgesį labiau lemia socialiniai sunkumai, tokie kaip skurdas, tėvų priklausomybės, smurtas, konfliktai šeimoje, o ne tėvų seksualinė orientacija.

³ Reprezentatyvi gyventojų apklausa atlikta 2013 m. sausį–vasarį Kauno technologijos universiteto Politikos ir viešojo administravimo institutui vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Tarpautinė socialinio tyrimo programa: Lietuvos socialinių problemų stebėseną“. „Dauguma lietuvių pritaria, kad vieniši tėvai – šeima, bet vienalyčių šeimų vis dar nepažįsta ir bijo“, 2013 06 27. Prieiga per internetą: <http://ivairiseima.lt/vienisi-tevai/dauguma-lietuviu-pritaria-kad-vienisi-tevai-seima-bet-vienalyciu-seimu-vis-dar-nepazista-ir-bijo/> [žiūrėta 2014 04 02].

Pastaruoju metu dvi mokslinės publikacijos (Regnerus 2012; Marks 2012) bandė paneigti, kad tėvų seksualinė orientacija neturi neigiamos įtakos vaikams. Jose buvo teigiama, kad homoseksualių tėvų užauginti vaikai yra prasčiau išsilavinę, dažniau tampa bedarbiais, būna socialiai remtini. Tačiau šios publikacijos buvo sukritikuotos kaip iš esmės metodologiškai klaidingai pagrįstos (Osborne 2012; Amato 2012). Cynthia Osborne ir Paulas L. Amato teigia, kad visi tiriamieji, kurie įvardijo, kad bent vienas iš tėvų nors kartą turėjo homoseksualių santykių, buvo iš iširusių šeimų. O šeimos skyrbybos pripažįstamos kaip rizikos veiksnys, turintis neigiamą įtaką vaiko gerovei. Be to, patys tėvai nebuvo klausiami apie seksualinę orientaciją, tad homoseksualumo praktika, kuri galėjo apsiriboti vienu kartu gyvenime, painiojama su homoseksualiu tapatumu. Tik pusė tiriamų užaugusių vaikų gyveno su netradicinės seksualinės orientacijos tėvais, dažniausiai motinomis, tad negalima teigti, kad visus atrinktus vaikus užaugino homoseksualūs tėvai, juo labiau homoseksualios poros. Be to, apklausti suaugę tos kartos vaikai, kai homoseksualumas buvo kur kas labiau stigmatizuojamas visuomenėje, nei yra dabar, ir kaip tik jo atskleidimas lėmė daugumos šeimų iširimą (Pediatrics 2013, e1379; Osborne 2012; Amato 2012). Todėl, pasak autorių, netinkama daryti išvadas apie homoseksualių šeimų neigiamą įtaką šiuolaikiniams vaikams, kai vaikai yra labiau planuojami ir laukiami, kai gali gyventi stabilesnėse šeimose ir kai stigma homoseksualių asmenų atžvilgiu Vakarų visuomenėse smarkiai sumažėjusi.

Vakarų šalyse, pripažįstančiose homoseksualias santuokas ir teisę įsivaikinti ar kitais būdais susilaukti vaikų, gyvenantiems homoseksualiems asmenims atsiranda daugiau galimybių kurti šeimas. Tai, pasak Mauros Ryan ir Danos Berkowitz (2009), lėmė šiuolaikinis gėjų, lesbiečių judėjimas už savo teises, kultūriniai ir šeimos instituto pokyčiai ir medicininių technologijų pažanga. Tačiau net jei kai kurių homoseksualių vyrų noras turėti vaikų mažai kuo skiriasi nuo heteroseksualių vyrų prokreacinių lūkesčių, homoseksualūs vyrai neretai susiduria su institucinėmis kliūtimis įsivaikinti vaikų ar pasinaudoti reprodukcinėmis technologijomis. Dažniausios kliūtys – draudimas įsivaikinti nesuvaluokusioms ir homoseksualioms poroms bei surogatinės motinystės nelegalumas (Berkowitz, Marsiglio 2007). Abbie Goldberg, tyrinėjanti LGBT šeimas, pabrėžia, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose homoseksualūs vyrai, legaliai galintys ir ketinantys įsivaikinti vaikų, susiduria su ilgomis draugiškos LGBT asmenims įvaikinimo agentūros paieškomis (Goldberg 2012). Taip pat nuo Valstijos teisinės sistemos priklauso, ar homoseksualioms poroms auginti vaikus tampa sudėtinga, pavyzdžiui, nuo 2010 m., kai Floridos apeliacinis teismas pripažino, kad draudimas homoseksualiems asmenims įsivaikinti prieštarauja Konstitucijai, atsirado galimybių homoseksualiems asmenims įsivaikinti vaikų. Vis dėlto išliko kliūčių homoseksualioms poroms įsivaikinti vaikų. Nors įvaikinančio asmens nebeklausoma seksualinės jo orientacijos, kai įvaikinimo agentūra įvertina galimus įtėvius, prioritetas teikiamas sutuoktinių poroms. Kadangi tos pačios lyties asmenų santuokos nėra legalios Floridoje, homoseksualūs asmenys negali tapti sutuoktiniais ir įsivaikinti vaikų

kaip pora. Esant galimybei įsivaikinti partnerio vaiką patėvio teisėmis, vis dėlto atsiranda galimybės taip legaliai auginti vaiką vienalytėms poroms dviese⁴.

Judith Stacey ir Timothy J. Biblartzas (2001), apžvelgdami XX amžiaus paskutinio dešimtmečio politines diskusijas Amerikoje, palaikančias gėjų ir lesbiečių teisę įsivaikinti ir tam prieštaraujančias, teigia, kad šias diskusijas lydėję moksliniai tyrimai buvo persmelkti heteroseksizmo ideologijos. Pasak autorių, net tie tyrimai, kurie rėmė lebiečių ir gėjų asmenų teisę įsivaikinti, buvo konstruojami pasitelkus gynybinę poziciją, kai lesbiečių ir gėjų tėvų auginamų vaikų ir heteroseksualių tėvų vaikų skirtumų ieškoma, laikantis prielaidos, kad heteroseksuali šeima yra idealas, o bet kokie vaikų skirtumai traktuojami kaip trūkumai (Stacey, Biblartz 2001). Victoria Clarke ir Celia Kitzinger (2004), 1990–2001 m. Didžiojoje Britanijoje ir JAV išnagrinėjusios 26 pokalbių laidas, kuriose vyko diskusijos apie homoseksualius tėvus, pastebėjo naudojamus gynybinius argumentus siekiant pristatyti homoseksualius tėvus kaip įprastus tėvus, kurie mažai kuo skiriasi nuo heteroseksualių tėvų (Clarke, Kitzinger 2004). Autorių teigimu, bandymas išsprauti homoseksualius tėvus į heteroseksualios šeimos sampratą atskleidžia heteroseksizmo pagrindu konstruojamas diskusijas. P. R. Amato (2012) taip pat pastebi, kad tokiose diskusijose per daug spekuliuojama socialiniais tyrimais. Pasak autoriaus, reikėtų pripažinti fundamentalias teises homoseksualioms poroms tuoktis ir auginti vaikus, kaip jos buvo pripažintos skirtingų rasių, religijų asmenims tuoktis ir auginti vaikus, nors šios šeimos dėl skirtingų kultūrų, įsitikinimų gali būti dažniau linkusios išsiskirti, dėl to nukenčia vaikų gerovė (Amato 2012). Autoriaus teigimu, vaikų auklėjimas ir sėkmingas auginimas priklauso nuo daugybės veiksnių – tiek asmenybės gebėjimų, tiek išsilavinimo, pajamų ir pan., tačiau kol vaikams nėra realaus smurto pavojaus, valstybė nedraudžia asmenims tuoktis ir susilaukti vaikų, remiantis suaugusių asmenų socialiniais gebėjimais.

Nors homoseksualios šeimos ir vertinamos skeptiškai, kai kurių tyrimų duomenimis, homoseksualios poros dažnai būna net geriau pasirengusios auginti vaikus nei heteroseksualios. Pavyzdžiui, Abbie E. Goldberg (2012), palyginusi heteroseksualių porų ir homoseksualių vyrų porų motyvaciją įsivaikinti, teigia, kad pastarųjų sprendimas įsivaikinti būna ypač apglvotas, todėl jie jau iš anksto nusiteikia aktyviau įsitraukti į vaikų auginimą nuo pat įsivaikinimo pradžios. A. E. Goldberg, Jordan B. Downing ir April M. Moyer (2012), atlikusios kokybinį tyrimą JAV su 35 homoseksualių vyrų poromis, ketinusiomis įsivaikinti, ir palyginusios jų motyvacijas su heteroseksualiomis poromis, mini tas savybes, kurios skyrėsi nuo heteroseksualių porų motyvacijos įsivaikinti. Homoseksualūs tėviai be troškimo suteikti vaikui namus, tai buvo būdinga ir heteroseksualioms poroms, kėlė tikslą mokyti vaiką tolerancijos ir pasirūpinti draugiška kaimynystė, tai buvo aktualu jiems dėl jų seksualinės orientacijos ir galimos homofobijos grėsmės (Goldberg et al. 2012). A. E. Goldberg (2012) taip pat atkreipia dėmesį, kad jos tyrime dalyvavę

⁴ Alper, G. I. *Attorney and Counselor at Law*. Prieiga per internetą: <http://www.galperlaw.com/žiūrėta 2014 03 17>].

homoseksualūs vyrai⁵, nusprendę įsivaikinti vaiką, nors ir sulaukia nemažai artimųjų paramos, neretai LGBT bendruomenėje patiria kritikos ir nesupratimo, ypač iš vaikų, neturinčių LGBT draugų. Tyrimo dalyviai pastebėjo, kad jų draugai pasikeitė, jie ėmė labiau bendrauti su heteroseksualiomis poromis, turinčiomis vaikų. Taip pat viena pora pasakė, kad savo tapatybę jie mažiau sieja su seksualine orientacija.

Vakarų šalyse nagrinėjama netradicinės seksualinės orientacijos asmenų prokreaciniai lūkesčiai, motyvacija auginti vaikus (Goldberg et al. 2012). Taip pat tiriama, su kokiomis kliūtimis susiduria homoseksualios poros, siekdamos įsivaikinti, susilaukti vaikų (Ryan, Berkowitz 2009), kokius sunkumus patiria homoseksualios šeimos augindamos vaikus, kaip derina darbą ir šeimą (Richardson et al. 2012), kuo jų patirtis skiriasi nuo heteroseksualių porų patirčių (Patterson 2000; Dunne 2000). Lietuvoje dėl stiprios visuomenėje vyraujančios stigmos LGBT asmenų atžvilgiu tokio pobūdžio sociologiniai tyrimai tik pradedami.

Homoseksualių vyrų atsiskleidimas ir noras turėti vaikų

Vaikų auginimas – tai iššūkis LGBT asmenims netolerantiškoje visuomenėje. Susilaukus vaikų heteroseksualiai porai, paprastai lengviau nuslėpti seksualinę orientaciją nuo artimos aplinkos, tačiau, kai vaikus planuoja auginti homoseksuali pora, iškyla būtinybė pasverti, kiek pavyks gyventi paslapčia, o kiek atskleidus seksualinę orientaciją, nes seksualinės orientacijos atskleidimas veikia LGBT asmenų gyvenimo kokybę. Peteris Robinsonas (2008), nagrinėjęs skirtingų kartų JAV ir Australijos homoseksualių vyrų atsiskleidimą, teigia, kad išėjimas į viešumą (angl. *coming out*) vis dar yra svarbus gyvenimo įvykis homoseksualiems vyrams, nors jų aplinka darosi tolerantiškesnė, palyginti su ta, kuri buvo prieš keletą dešimtmečių. Jam pritaria ir Richardas Robertsas (2001), jis teigia, kad atsiskleidimas paprastai kartojamas keletą kartų skirtingose socialinėse situacijose. Nusprendus asmeniui atsiskleisti svarbu atsižvelgti į padarinius individui. Kitų asmenų reakcijos gali būti labai įvairios – nuo visiško priėmimo iki visiško atmetimo, susijusio ir su fiziniu, ir su emociniu smurtu. Taigi atsiskleidimas homoseksualiems asmenims lieka vienu svarbiausių gyvenimo įvykių, turinčių įtakos ir privačioms gyvenimo sritims, pavyzdžiui, šeiminiam gyvenimui.

Pagrindinių teisių agentūra (European Agency for Fundamental Rights, FRA), remdamasi 2012 m. atliktu didelės apimties kiekybiniu tyrimu⁶ apie LGBT asmenų padėtį Europos Sąjungoje ir Kroatijoje, teigia, kad jauniausi

⁵ Tyrime dalyvavo 70 homoseksualių vyrų, kurie aktyviai siekė įsivaikinti vaiką, su jais buvo atliktas interviu prieš įsivaikinimą ir praėjus keliems mėnesiams po įsivaikinimo.

⁶ 2012 m. balandžio 2–liepos 15 d. internetu apklausti 93 079 LGBT asmenys.

tyrimo dalyviai (18–24 m.) labiausiai slepia seksualinę savo orientaciją. Jie taip pat teigė daugiausia patiriantys diskriminacijos ir smurto savo aplinkoje (FRA 2013, 9). Aštuoni iš dešimt tyrimo dalyvių sakė susidūrę su patyčiomis mokykloje dėl seksualinės orientacijos, jie patys arba klasės draugai buvo pravadžiuojami, priskiriant juos LGBT grupei (FRA 2013, 19). Taip pat tyrėjai pastebėjo tokių asmenų atsiskleidimo ir jų patiriamos diskriminacijos ryšį. Kuo labiau LGBT asmenys buvo atsiskleidę savo aplinkoje įvairiose srityse, tuo mažiau patyrė asmeninės diskriminacijos toje aplinkoje (FRA 2013, 10). Tiesa, galimas ir atvirkštinis šių asmenų atsiskleidimo aiškinimas: priimančioje aplinkoje atsiskleidžiantys LGBT asmenys mažiau patiria diskriminacijos, nes paprastai jie renkasi, kam atsiskleisti, ir homofobiškoje aplinkoje slepia seksualinę savo orientaciją.

P. Robinsonas (2008), palyginęs skirtingas JAV ir Australijos vyrų kartas⁷, sako, kad atsiskleidimas įvyksta vis jaunesniame amžiuje. LGBT bendruomenės matomumas sudaro daugiau galimybių atsiskleisti. Dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje, pavyzdžiui, sulaukus 16 ar šiek tiek per 20 metų, o keli jo tyrimo dalyviai atsiskleidė net vaikystėje, būdami 11 metų. Autorius pastebi, kad jauni žmonės dažniausiai atsiskleidžia ne savo noru ir toks atsiskleidimas paprastai būna lydimas bendraamžių patyčių mokykloje (Robinson 2008). Atsiskleidžiant, pasak autoriaus, sunkiausia paneigti tą heteroseksualumo nuostatą, dar kitaip vadinamą „heteroseksualumo etnocentrizmu“ (angl. *heterosexual ethnocentricity*), tą išankstinį daugiausia Vakarų visuomenėje vyraujantį įsitikinimą, kad visi žmonės gimsta heteroseksualūs ir užauga būdami heteroseksualūs (Robinson 2008, 66). Lietuvoje šiuo klausimu situacija taip pat sudėtinga, nes fiksuojami neapykantos nusikaltimai LGBT asmenims (FRA 2013, Homofobiniai ir transfobiniai neapykantos nusikaltimai Lietuvoje 2013) rodo, kad tokie asmenys negali jaustis visiškai saugiai viešojoje erdvėje.

Pasak R. Robertso (2001), seksualinės orientacijos atskleidimas ne visiems homoseksualiems, biseksualiems asmenims gali būti vienodai reikšmingas. Atsiskleidimo reikšmė priklauso nuo to, kiek asmens homoseksualumas išreiškiamas jo gyvenime. Vieni LGBT bendruomenėje gyvena aktyviai, turi daug draugų, partnerių, dirba tai, kas susijusį su seksualine jų orientacija (pavyzdžiui, užsiima aktyvizmu, gina LGBT teises). Kitų gyvenime seksualinė orientacija vaidina tik dalinį vaidmenį, susijusį su kai kuriomis jų gyvenimo sritimis. Šie asmenys gali palaikyti glaudų ryšį su savo tėvų heteroseksualiomis šeimomis, turėti nemažai heteroseksualių draugų, o turėdami partnerį gyventi pagal heteroseksualių draugų gyvenimo būdą (Roberts 2001, 195). Taip gyvenantys asmenys, pasak autoriaus, gali būti neblogai prisitaikę prie savo aplinkos, kad išėjimą į viešumą (atsiskleidimą) interpretuoja kaip ne tokį reikšmingą dalyką savo gyvenime ir būna mažiau motyvuoti atsiskleisti savo aplinkoje.

⁷ P. Robinsonas atliko tyrimą su 80 homoseksualių vyrų, jų amžius svyravo nuo 22 iki 79 metų. Jauniausiai kartai jis priskyrė dvidešimt aštuonis 22–39 m. vyrus. Tyrimas atliktas 2001 m. gruodį–2003 m. rugsėjį Australijoje.

D. Berkowitz ir W. Marsiglio 2004–2006 m. kokybinio tyrimo metu interviu būdu apklaustiems homoseksualiems vyrams seksualinės orientacijos atskleidimas asocijavosi su sprendimu neturėti vaikų, ypač vyresniems nei 35 metų (Berkowitz, Marsiglio 2007). Vėliau, pasak tyrėjų, kai vyrai sutikdavo draugų, turinčių vaikų, pavyzdžiui, lesbietes mamas, prižiūrėdavo kitų vaikus ar dirbdavo savanoriais su vaikais, keitėsi ir jų pačių supratimas. Taip pat kai kuriems tiriamiesiems sprendimą turėti vaikų paskatindavo artimo žmogaus, partnerio ar šeimos nario mirtis. Tačiau buvo ir tokių atvejų, kai pamatę, ką reiškia vaikų priežiūra, tyrimo dalyviai kaip tik nusprendė neturėti vaikų, nes manė, kad nėra tinkami tėvai. Tiriamieji taip pat susidūrė su teisininkais ir kitais darbuotojais, kurie vadovavosi mitais apie homoseksualius vyrus. Dažniausiai tie mitai išlieka gyvybingi, nes labai nedaug homoseksualių tėvų vyrų yra politiškai aktyvūs. Be to, mitai yra internalizuojami pačių homoseksualių vyrų, pavyzdžiui, kai kurie jų išsakė jaučiantys baimę, kad aplinkinių bus vertinami kaip pedofilai ar kad užaugins taip pat homoseksualų vaiką ir pan. Todėl dažnai jauni vaikų neturintys homoseksualūs vyrai būdavo smarkiai susirūpinę, kaip juos vertins aplinkiniai ir patys vaikai, ar vaikai nepatirs patyčių mokykloje. Dėl šių nuogąstavimų kai kurie atsisakydavo minties turėti vaikų.

Tad homoseksualių asmenų atsiskleidimas gali būti nevienareikšmiškai susijęs su ketinimais auginti vaikus. Noras turėti vaikų gali būti interpretuojamas ir kaip prisitaikymas prie heteroseksualaus gyvenimo būdo, kurio siekiamybė yra šeimos kūrimas ir vaikų auginimas, vengimas įsilieti į LGBT bendruomenę ir jos aktyvizmą. Tačiau šių asmenų aktyvumas taip pat susijęs su lygių teisių šeiminiame gyvenime siekiu, tad vaikų planavimas poroje kaip tik gali būti nulemtas atviro LGBT asmenų gyvenimo ir LGBT bendruomenės stereotipų neigimo, kad LGBT asmenys nelinkę įsipareigoti ir kurti šeimų.

Jaunų homoseksualių, biseksualių vyrų prokreacinių lūkesčių tyrimas

Straipsnyje remiamasi kokybinio tyrimo duomenimis, dešimt pusiau struktūruotų interviu su 21–30 m. netradicinės seksualinės orientacijos vyrais. Septyni jų buvo homoseksualios, du biseksualios orientacijos, o vienas tyrimo dalyvis save įvardijo *queer*⁸ terminu, teigdamas:

⁸ *Queer* teorija remiasi prielaida, kad lytis ir seksualumas yra kultūriškai sukonstruoti. Šioje teorijoje sutariama, kad *queer* nėra glaudžiai siejamas su tapatumo politika, kaip, pavyzdžiui, homoseksualumas, gėjų ir lesbiečių politiniai judėjimai. *Queer* bruožų gali turėti kiekvienas individas, nesvarbu, kokia jo seksualinė orientacija. Nepaisant to, įprasta vartoti *queer* terminą kaip skėtinį seksualinėms mažumoms – gėjams, lesbietėms, biseksualiems, transeksualiems, interseksualiems asmenims – ir kitiems individams, kurie jaučiasi visuomenėje marginalizuoti dėl seksualumo ar lyties, apibūdinti (Sullivan 2007, 521–522). Ken Plummer *queer* apibrėžia kaip seksualumo ir lyčių studijų postmodernizaciją (Plummer 2005, 359).

<...> antraščių labai nemėgstu, bet save pirmiausiai galėčiau identifikuoti tokiu žodžiu „queer“ ... Nes mane tiek traukia tiek moteriškos lyties, tiek vyriškos lyties... tu gali būti visiškai neapsisprendęs ir nežinoti, tiksliai pasakyti, kas tu esi, tai žinoma, pagal aplinką, tai gali sakyti, kad aš heteroseksualus, jeigu reikia ir biseksualus, jeigu reikia ir homoseksualus, jeigu reikia <...>. (Vladas, 21 m.)⁹

Interviu buvo atlikti 2013 m. birželį–rugsėjį. Jų trukmė svyravo nuo 39 min. iki 2 val., vidutinė interviu trukmė – 1 val. 21 min. Tyrimo dalyviai pavyko prikalbinti dalyvauti tyrime nevyriausybinio sektoriaus LGBT srityje patangomis. Vienoje iš šioje srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų straipsnio autorė pati aktyviai dalyvavo 2005–2007 m., todėl užmegzti kontaktai sniego gniūžtės ir tikslinės atrankos metodu leido surasti tyrimo dalyvius. Tyrime iškeltas tikslas nesitenkinti tyrėjų gyvenamąja vieta – Vilniaus miestu, o stengtis aprėpti ir kitus didžiuosius Lietuvos miestus ir mažesnius miestelius. Tiriamieji gyveno Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje, o buvo kilę iš Šilutės, Panevėžio, Šiaulių, Kauno ir Vilniaus. Tyrimo dalyviai tarpusavyje skyrėsi ne tik amžiumi, gyvenamąja vieta, bet ir išsilavinimu, profesija. Vienas tyrimo dalyvis buvo baigęs pagrindinę mokyklą, studijavo suaugusiųjų vidurinėje, vienas tyrimo dalyvis turėjo pagrindinį išsilavinimą ir buvo baigęs kelias profesines mokyklas. Kiti tyrimo dalyviai studijavo arba buvo įgiję socialinių, humanitarinių, gamtos mokslų universitetinį išsilavinimą. Studijuojantys tyrimo dalyviai dirbo nekvalifikuotus darbus paslaugų sektoriuje, įgiję išsilavinimą arba baigiantys studijas dirbo pagal įgytas profesijas nevyriausybiname, privačiame ir valstybės sektoriuose. Vienas tyrimo dalyvis tyrimo metu darbo neturėjo.

Dalyvių buvo prašoma papasakoti, kaip jie augo, kokie santykiai buvo tėvų šeimoje, aptariama jų romantinių draugysčių patirtis. Taip pat buvo klausiama, kiek jie yra atsiskleidę artimoje aplinkoje, ar pasisakę tėvams, draugams, darbovietėje, kiek įsitraukę yra į LGBT bendruomenę, ir pan. Tyrimo dalyvių buvo klausiama nuomonės apie vyriškumą, tėvystę, norą sudaryti partnerystę, santuoką, auginti vaikus.

Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama tiriamųjų prokreaciniams lūkesčiams, jie bandomi sieti su tyrimo dalyvių tėvų šeimos, romantinių draugysčių ir atsiskleidimo patirtimis. Taip siekiama suprasti, kokie veiksniai daugiausia lemia vyrų tėvystės vizijas, kaip jos kinta tyrimo dalyviams atrandant seksualinę savo orientaciją ir ją atsiskleidžiant artimiausiai aplinkai.

⁹ Čia ir toliau informantų kalba netaisyta. Stengiantis užtikrinti konfidencialumą tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Interviu išrašuose naudoti tokie ženklai: < ...> – praleistas žodis, sakinys, žodžių junginys, siekiant išgryninti pagrindinę mintį, atsakant nereikalingos informacijos.

Seksualinės orientacijos atskleidimas artimai aplinkai

Kaip minėta straipsnio teorinėje dalyje, seksualinės orientacijos atskleidimas yra svarbus įvykis LGBT asmenims, dažnai keičiantis jų gyvenimo kryptis, suteikiantis ar atimantis pasitikėjimo savimi. Daugiau tyrimo dalyvių gyvena gana atvirą gyvenimą, yra atskleidę seksualinę orientaciją draugams ir tėvams. Du tyrimo dalyviai iš dešimties yra atsiskleidę tik draugams, o tėvams apie tai nėra nieko pasakę. Vienas tyrimo dalyvis yra atskleidęs savo seksualinę orientaciją vienam iš tėvų, nors bendrauja su abiem. Kadangi tyrimo imtis buvo formuojama sniego gniūžtės metodu, tad visiškai slepiančios seksualinę orientaciją asmenys negalėjo patekti į tyrimą, nes jų būtų nepažinoję LGBT bendruomenėje. Vienas tyrimo dalyvis iš Panevėžio atsisakė dalyvauti tyrime, nes nesijautė saugus dėl konfidencialumo. Jis nebuvo atskleidęs seksualinės savo orientacijos tėvams ir kitiems artimiesiems. Tad šiame tyrime pateikiamos gana atvirai gyvenančių jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų patirtys.

Tyrimo dalyviai pripažįsta, kad mokykloje paprastai stengėsi slėpti seksualinę savo orientaciją, kad išvengtų patyčių. Keliems tyrimo dalyviams nepavykus nuslėpti homoseksualumo, jie ėmėsi tam tikrų elgesio strategijų, kad užkirstų kelią patyčioms. Vienas tyrimo dalyvis susitarė su klasės drauge pasibučiuoti matant bendramokslėms, kitas įsivėlė į muštynes, kad užkirstų kelią tolimesnėms patyčioms.

<...> kai mokyklą lankiau. Būdavo <...> tyčiodavosi, viską ir pavyzdžiui, per kūno kultūros pamokas būdavo tokių pasakymų, nu mergaičių komandoj žaisk ir panašiai. O po to tikrai jau užkniso, jau parodžiau fizinę agresiją, tai pasikeitė. <...> nu ir ką išdaužiau visus <...> vos ne iki policijos daėjo už užpuolimą, bet čia praktiškai buvo susikaupusios agresijos proveržis <...>. (Hansas, 23 m.)

Mokykloje išgyventas nepasitikėjimas savimi iki šiol veikia vieno tyrimo dalyvio emocinį gyvenimą. Nors jis jau penkerius metus gyvena Vilniuje, jam gerai sekasi studijos, palaiko ilgalaikius santykius su draugu, nepasitikėjimas savimi vis dar išlikęs.

<... > tik tai tiek, kad tas vidinis gyvenimas toksai emocinis yra nu, kaip sudėtingas <...> toksai likęs nuo tų senų laikų <...> tokio emocinio stabilumo neleidžia įgauti <...> neprisimenu ten, kad prisiminti, bet labai jaučiasi, kad paliko tokį pėdsaką, tą emocinę sumaištį, tą tokį nestabilumą, emocijų labilumą, baimes kažkokias nepagrįstas, susijusias su socialinėm kažkokiom situacijom, su tais aplinkos reikalavimais <...>. (Liutauras, 24 m.)

Tarp tyrimo dalyvių buvo aktyviai veikiančių LGBT bendruomenės labui, keletas dirbo žmogaus teisių srityje, gynė LGBT teises. Tačiau tarp tyrimo dalyvių buvo ir tokių, kurie su LGBT bendruomene nepalaikė glaudžių ryšių, jie turėjo tik keletą homoseksualių, biseksualių draugų ir nebuvo įsitraukę į jokią

veiklą, susijusias su LGBT bendruomene. Aktyviai veikiantys LGBT bendruomenėje buvo atsiskleidę gausesniam žmonių būriui. Vienas tyrimo dalyvis universitete organizavo viešas diskusijas LGBT klausimais, todėl mano, kad dauguma universiteto studentų suprato jį esant homoseksualios orientacijos.

Kai kurie tyrimo dalyviai savo atsiskleidimą tėvams laiko sėkmingu. Jie džiaugėsi, kad po to, kai tėvai apie tai sužinojo, santykiai su jais pagerėjo, o jie patys įgijo pasitikėjimo savimi:

Kai jie sužinojo, jie verkė ir apsikabino ir panašiai ir tai buvo kažkas išpūdingo mano gyvenime, nes tai buvo toks lūžis, kuris buvo šiek tiek susikaupęs <...> ir kai atėjo susitaikymo laikas, mes kalbėjom apie tai kiekvieną dieną <...> ir jeigu kas nors televizijoje arba darbe komentuodavo homoseksualius asmenis arba šiaip kažkokius netradicinius žmones, tai tada jiems tai jau tapo aktualu. (Domynekas, 23 m.)

Kito tyrimo dalyvio atsiskleidimas buvo skausmingesnis, ilgainiui toks asmuo imtas ignoruoti. Liutauras mamai atsiskleidė prieš kelerius metus, būdamas 22 metų, tačiau ji nepriėmė šios žinios.

Aš tiesiog pasakiau besėdint mums bešnekant, bet jinai negerai sureagavo, tai vat, ir iki šiol nepripažįsta <...> Nu kaip neigia tą faktą <...> kaip nebūtų to buvę <...>. (Liutauras, 24 m.)

Atsiskleidimas artimiesiems gali būti siejamas ir su artimųjų supratimu, kad homoseksualios orientacijos vyras neturės vaikų: „<...> nu Rokai, bet tu būtum toks geras tėvas“ (Rokas, 29 m.). Tyrimo dalyviui teko pasistengti įveikti neigiamas nuostatas:

<...> po to buvo trys kažkur metai darbo su ja, sunkaus <...> siekiant pažabot tuos dalykus, homofobiją, turiu omenį. (Rokas, 29 m.)

Kartais atsiskleidimas vykdavo ir be tyrimo dalyvio valios pastangų, kai kuris nors iš šeimos narių susiprasdavo anksčiau, nei pats tyrimo dalyvis pasisakydavo ar įvardydavo seksualinę savo orientaciją. Taip įvyko ir Alfredui. Kai jam buvo 16 metų, jo močiutė suprato homoseksualią jo orientaciją:

<..> mane pasikvietė į savo kambarį, sako aš viską supratau, sako, čia tavo gyvenimas (Alfredas, 30 m.).

Taigi kai kada vyresnės kartos šeimos nariai buvo atviri tyrimo dalyvių tapatumui, nors galima matyti ne iki galo suprastą tyrimo dalyvių santykių pobūdį. Nors vieno tyrimo dalyvio močiutė bendrauja su tyrimo dalyvio draugu, ne iki galo pripažįsta ar supranta jų romantinę draugystę:

<...> pavyzdžiui, vakar kai iškraustėm, taip, atėjo mama su močiute į svečius ir sako, tai kur Jūs susipažinot, močiutė... Čia viena lova... sako, kai dviejų kambarių butukas, ale nėra kur statyt daugiau lovos <...> sako viena kol kitą galėsit <...> Mes ten susižvalgėm su draugu, su mama, mama jau ten žvengia, jau iki ašarų, nes jinai tokia nu „new age“ labai. (Hansas, 23 m.)

Taigi tyrimo dalyvių atskleidimas šeimos nariams daugiausia veikia asmeninį jų gyvenimą. Tėvų priėmimas leidžia jiems palaikyti gerus tarpusavio santykius, neslėpti draugo, jei jį turi, ir jaustis labiau savimi pasitikintiems. Priešingai, artimųjų nepriėmimas ar ignoravimas didina bendravimo įtampą ir mažina pasitikėjimą savimi, nors kitose gyvenimo srityse gali pavykti pasiekti pripažinimą. Neretai tyrimo dalyviai buvo patyrę patyčių mokykloje, tačiau studijų laikais nė vienas jų nepasisakė patyręs diskriminaciją.

Ilgalaikiai romantiniai santykiai ir noras turėti vaikų

Ilgalaikiai romantiniai santykiai paprastai siejami su stabilumu ir galimybėmis kurti šeimą bei auginti vaikus. Kaip pabrėžia autoriai (Berkowitz, Marsiglio 2007; Golberg 2012), kaip tik ilgalaikių santykių stabilumas leidžia planuoti vaikus. Penki tyrimo dalyviai per interviu turėjo ilgalaikius partnerius, jų santykių trukmė svyravo nuo metų iki trejų. Trys tyrimo dalyviai gyveno kartu su savo partneriais, du iš jų svarstė galimybę sudaryti partnerystę su esamu partneriu, jeigu ji bus įteisinta Lietuvoje artimoje ateityje. Taip pat šie tyrimo dalyviai ketino sudaryti partnerystę užsienio šalyje, nors daugiau tikėjosi partnerystės įteisinimo Lietuvoje. Kadangi tyrimo dalyviai apskritai nesirengė emigruoti, pagrindinis jų argumentas nesiekti partnerystės ir santuokos sudarymo užsienio šalyje buvo tai, kad jiems tai atrodė neprasminga, nes grįžus iš užsienio šalies tokia partnerystė Lietuvoje negaliojotų.

Taip esam svarstę. Esam net žiūrėję, yra toks LGBT portalas juvelyrikos, kuri būtent skirta tuoktuvėms yra ten platinos, titano, įvairūs žiedai, grandinėlės. Vieni žiedai skirti grynai tuoktuvėms, valstybėse, kuriose legalu, kiti yra tiesiog simboliški apsikeitimai, susižiedavimai. Esam galvoję, tik iš teisinės pusės mūsų vis tiek negaliojant partnerystė Lietuvoje. Mes vis dar tikimės [nusijuokia]. (Dominykas, 23 m.)

Svarstantys partnerystės ir santuokos galimybes tyrimo dalyviai vieni prioritetą teikė partnerystei, kiti – santuokai. Noras sudaryti santuoką buvo argumentuojamas tuo, kad santuoka suteiktų visavertiškumo jausmą, palyginti su kitais visuomenės nariais, heteroseksualiomis poromis. Svarstantys partnerystės sudarymo galimybes tiriamieji kritiškai vertino patį santuokos institutą:

Šiaip gal ir galvočiau, nors nesureikšminu. Santuokos išvis man nereikia, partnerystės institutą palaikau, nes man santuoka atrodo nu tiesiog kaip tradicija, pati santuoka su savo visom ceremonijom, tai šiaip ar taip aš jos nepalaikau nei heteroseksualiose porose, tai ji būtų man nereikalinga, ta prasme. Partnerystė kaip juridinis konstruktas, nežinau kaip pavadint. Bet dabar man neaktualu būtų, ateityje gal labiau. (Liutauras, 24 m.)

Tyrimo dalyviams buvo svarbūs ilgalaikiai santykiai. Tie, kas tyrimo metu draugo neturėjo, ilgalaikius santykius paprastai įvardijo siekiamybe – teigė

ieškantys draugo ilgalaikiai draugystei. Be to, tyrimo dalyvio teigimu, LGBT bendruomenė nėra didelė, todėl ilgainiui vieni kitus pažįsta.

Kaip buvo teigiama VŠĮ „Įvairovės ir edukacijos namų“ tyrimo metu (2012), nors visuomenėje vyrauja stereotipas, kad homoseksualūs asmenys nėra linkę įsipareigoti ir kurti ilgalaikių santykių, beveik visi tyrimo dalyviai turėjo ilgalaikių santykių. Vis dėlto neįpareigojantys santykiai gali būti skatinami ir LGBT bendruomenėje. Vienas tyrimo dalyvis minėjo turįs teisintis, kad, nors ir yra jaunas, stengiasi puoselėti ilgalaikius santykius su draugu.

Sako, kai tau bus 30 metų, niekas į tave iš šalies nebežiūrės. Tu dabar naudokis progą, kai tu gali valdyti situaciją <...> Sakau: o kas iš to? Kas iš to, kad tu valdysi situaciją, o 30 metų tu jausiesi nuvalkiotas? Nu kam to reikia? (Gerhardas, 24 m.)

Kalbėdami apie romantinius santykius, tyrimo dalyviai didelį dėmesį skyrė santykių kokybei. Neturintys draugo tyrimo dalyviai pripažino, kad geriau neturėti jokių ilgalaikių romantinių santykių nei nesutarti tarpusavyje.

Tiesiog ilgalaikis santykis kaip po santykis, nežinau, ar jis yra tiesiog vertingas, kaip po toks, labai priklauso nuo kokybės santykio. Tai man kartais gerai ir vienam. (Bernardas, 30 m.)

Ilgalaikiai romantiniai santykiai nebūtinai buvo siejami su noru turėti vaikų. Vienas tyrimo dalyvis, užaugęs darnioje šeimoje, net gyvendamas kartu su partneriu ir puikiai su juo sutardamas, atskiria norą turėti vaikų ir savo tapatumą.

Kadangi ši tema labai daug eskaluojama <...> tai be abejo mes irgi apie tai kalbam ir su savo partneriu ir su savo biologinėje šeimoje. Tai aš neturėjau niekada jausmo tokio ar noro turėti vaikų <...> jis pas mane kol kas neegzistuoja. Pas mano draugą, partnerį, taip pat jis neegzistuoja. Vaikai, mums yra tarsi, kažkas, kažkas kito, heteroseksualių šeimų galbūt meilės išdava [nusijuokia] arba kitų homoseksualių asmenų, kurie nori turėti vaikų. (Dominykas, 23 m.)

Taigi, kaip teigia Tina Miller (2011), tėvystė gali būti laisvai pasirinkama vyro, priešingai nei motinystė, – moters. Tėvystė nėra taip tiesiogiai siejama su vyro tapatumu, juolab homoseksualaus vyro, kuriam noras sukurti šeimą yra kur kas labiau suvaržytas nei heteroseksualaus vyro. Vis dėlto vienas tyrimo dalyvis patvirtina, kad šeimos kūrimas mūsų visuomenėje laikomas visuotine norma ir jauni vyrai jaučia gana didelį artimųjų spaudimą susirasti partnerę ir sukurti šeimą. Ypač tai aktualu biseksualiems vyrams, kuriems sunkiau dėl dvigubos diskriminacijos, patiriamos ir iš homoseksualios, ir iš biseksualios bendruomenės: „<...> gal tiesiog, kai kompanijoje LGBT, tavęs paklausia, tai ir sakai homo, nes biseks, tai prasidės komentarai“ (Jonas, 26 m.).

Seksualinės orientacijos neatskleidimas artimiesiems taip pat skatina laviuoti tarp norų ir artimos aplinkos lūkesčių. Vienas biseksualus tyrimo dalyvis

svarsto galimybę sukurti šeimą su moterimi, kad pateisintų artimos aplinkos lūkesčius, tačiau abejoja, ar ilgainiui bus patenkintas tokiu sprendimu:

<...> kiek gali sulaukti, kokia ta amžiaus riba, kai tave spaudžia aplinka, nes nu tokia yra. Galvodavau, gal sukurti, kai kiti sako, dėl to įvaizdžio būti artimieji, giminės, žinotų, kad aš turiu šeimą, o ta šeima kažkokia netradicinė, nežinau <...> Jeigu sakau, žiūrėčiau, kad visą laiką liksiu šitoj pozicijoje ir apie tradicinę šeimą nebegalvosiu, tai, aišku, būtų malonu turėt, ne Lietuvoje, nes Lietuvoje neįsivaizduoju, ką vaikas turėtų patirti, nes visuomenė tokia, kur klaustų, kur tavo mama ir pan. Visuomenė nėra paruošta <...> O jeigu galvoji turėt tą tradicinę šeimą ir vėl galvoji, ar tai nebus auka vardan kažko <...>. (Gerhardas, 24 m.)

Kai tyrimo dalyviai kalbėjo apie norą ir nenorą susilaukti vaikų, kai kurių svarstymuose galima buvo atpažinti internalizuotas neigiamas visuomenės nuostatas homoseksualių vyrų, auginančių vaikus, atžvilgiu.

Ne, nesu pagalvojęs, nes manau, kad jų nebus, kažkaip neįsivaizduoju vaiko augančio dviejų vyrų šeimoj arba kažkaip panašiai. Manau, kad dar nėra pribrendusi nei visuomenė ir nesu susipažinęs, norėčiau susipažinti su konkretais atvejo tyrimu, kaip tas vaikas vystėsi jau augdamas homoseksualų šeimoj. (Mantas, 26 m.)

Visuomenės, neigiamai vertinančios homoseksualius asmenis, nuostatos taip pat skatina atsakyti minties susilaukti vaikų, nors toks noras ir yra. Tyrimo dalyvis, negalėdamas susilaukti vaikų įprastais būdais, priima visuomenės apribojimus susilaukti vaikų ir sąmoningai kreipia dėmesį į profesinį gyvenimą:

<...> kai tos galimybės, tarkime, dėl tų vaikų ar panašiai yra mažos, tai investuoji tada daug į tą profesinę karjerą, kad tenai kažko pasiekti <...> ta prasme, kad vis tiek liktų kažkoks rezultatas <...> nu tuo pačiu padėt kitiems žmonėms <...> tai kol kas mano svajonė tenai sėkmingai eiti <...>. (Liutauras, 24 m.)

Kaip mini D. Berkowitz ir W. Marsiglio (2007) homoseksualių vyrų tyrime, nenorą turėti vaikų gali lemti ir neigiama patirtis bendraujant su pačiais vaikais. Šio tyrimo metu dalyvis pasakė, kad jo nenorą susilaukti vaikų skatina pažintis su raidos sutrikimų turinčiais vaikais ir pastebėjimas, kad pačiam trūksta kantrybės bendraujant su artimųjų vaikais.

<...> mane siaubingai vargina, aš tiesiog kaip kalbėtis, išsisai užsiimimėt, man sunku skirt daug dėmesio žmogui vienam, galbūt nekonstruktuvau dėmesio visiškai. (Bernardas, 30 m.)

Taigi noras ar nenoras turėti vaikų tyrimo dalyvių buvo siejamas veikiau su asmenine patirtimi nei su legaliomis galimybėmis jų susilaukti. Keletas tyrimo dalyvių labai glaudžiai siejo savo gyvenimą su šeimos vizija, jie norėtų turėti vaikų ir svarsto įvairias galimybes vėliau auginti vaikus. Tyrimo dalyvių

buvo klausama, koks būdas auginti vaikus jiems būtų priimtinesnis. Keliems tyrimo dalyviams priimtinesnis socialinis tėvo statusas – įvaikinimas. Jis buvo grindžiamas noru turėti vienodas teises į vaiką, nes biologinės tėvystės atveju vaikas turėtų biologinį ryšį su vienu iš partnerių. Kiti tyrimo dalyviai, norintys turėti vaikų, teigė, kad siektų biologinio ryšio su vaiku, o jų šeimos vizijoje figūravo moteris – motina.

Motina turi būt <...> ne įsivaikinimo aš nenorėčiau <...> Aš noriu vis dėlto savo turėti. Nebent būtų bėda su manim, kad aš negaliu turėt. Tik tokiu atveju <...> kiekvienas nori savo tą turėti <...> kad jis būtų tavo kopija mažutė. O mamos niekada neatimčiau iš vaiko, nes aš suprantu, ant kiek yra svarbu vaikui turėti mamą. Gali jis turėti du tėčius ir dvi mamas, bet ta mama turi būti, biologinė, kuri yra tavo mama. Vis tiek mamos ir vaiko santykis yra dar glaudesnis negu tėvo. (Alfredas, 30 m.)

Taigi tyrimo dalyviai išsakė skirtingas šeiminio gyvenimo vizijas: vieni nori ir ketina ateityje auginti vaikus, antri nori vaikų, bet neįsivaizduoja, kaip šį norą įgyvendinti, tretieji neįsivaizduoja poreikio auginti vaikus apskritai. Noras ar nenoras auginti vaikus nebūtinai buvo siejamas su ilgalaikiais santykiais, kai kuriais atvejais tai buvo nulemta savojo tapatumo ar visuomenės, artimos aplinkos spaudimo. Tyrimo dalyviai, kurie buvo neatsiskleidę savo artimiesiems arba kurių atsiskleidimas nebuvo priimtas, labiau jautė aplinkos, neigiamai vertinančios homoseksualius ir biseksualius asmenis, nuostatas ir buvo daugiau internalizavę jas, tad atsisakydavo minties, kad vaiką galėtų auginti vyrų pora. Tyrimo dalyviai, kurie nenorą turėti vaikų siejo su savo tapatumu, teigė save labiau įsivaizduojant realizuojantys profesinėje srityje nei augindami vaikus, nes arba neįsivaizduoja turintys gabumų tėvystei, arba atsieja vaikų turėjimą nuo vyriškumo ir vyro gyvenimo siekių.

Išvados

Žvelgiant žmogaus teisių aspektu, kaip teigia P. R. Amato (2012), teisė homoseksualiems asmenims auginti vaikus turi būti pripažįstama kaip ir kiekvienam suaugusiam asmeniui, kuris atsakingai rūpinasi vaiko gerove. Nors daugumoje psichosocialinių tyrimų (Goldberg, Smith 2013; Patterson 2000; Tasker 2005) pripažįstama, kad tėvų seksualinė orientacija kaip tam tikra savybė nedaro neigiamos įtakos vaiko gerovei, diskusijos dėl homoseksualių porų vaikų auginimo netyla ir Vakarų šalyse, ir Lietuvoje. Šios diskusijos taip pat veikia ir tyrimo dalyvius. Girdėdami jas viešoje ir artimoje aplinkoje, tyrimo dalyviai priversti permąstyti šeiminius savo siekius ir rinktis priimtinausią gyvenimo scenarijų. Susidurdami su neigiamomis visuomenės nuostatomis į netradicinės seksualinės orientacijos vyrų tarpusavio santykius ir vaikų auginimą, vieni tyrimo dalyviai linkę labiau prisitaikyti prie visuomenės lūkesčių svarstydami vaikų turėjimo galimybes su moterimi arba atsisakydami ketinimų artimoje ateityje

susilaukti vaikų. Kiti tyrimo dalyviai linę priešintis neigiamoms visuomenės nuostatomis laukdami partnerystės įstatymo, leisiančio įteisinti gyvenimą su partneriu, išgaliojimo Lietuvoje ir svarsto įsivaikinimo galimybes. Taip pat reikia pasakyti, kad tyrimo dalyviai reflektuoja savo nuostatų šeiminio gyvenimo atžvilgiu kaitą, kurią stipriai paveikė reikšmingas gyvenimo įvykis – seksualinės orientacijos atskleidimas artimai aplinkai.

Daugiausia atsiskleidę tėvams, darbovietėse, studijų aplinkoje, draugams, tyrimo dalyviai pastebi, kad jų baimė sumažėjo ir pasitikėjimas savimi išaugo. Tai sudaro sąlygas gyventi autentišką gyvenimą – siekti savirealizacijos profesinėje srityje, kurti ilgalaikius santykius, aktyviai dalyvauti LGBT bendruomenėje, laisvai svarstyti norą / nenorą susilaukti vaikų. Neatsiskleidę tėvams ar sulaukę neigiamos reakcijos tyrimo dalyviai svarsto įvairias lavravimo visuomenėje strategijas: jie save realizuoja profesinėje srityje, o asmeninį gyvenimą derina prie visuomenės lūkesčių. Tai kelia įtampą ir vidinius konfliktus, kai reikia slėpti santykius su draugu nuo artimųjų, nuslopinti norą turėti vaikų ar ieškoti kitų savęs įprasminimo būdų.

Tyrimas taip pat atskleidė, kad netradicinės seksualinės orientacijos jauni vyrai savo tapatumo tiesiogiai nesieja su vaikų turėjimu. Tai, kad neturi vaikų, nėra jų vyriškumo nerealizavimo stigma, atvirksčiai – noras turėti vaikų yra veikiau politinis pareiškimas, o emocinė gerovė kuriama per ilgalaikius tarpusavio santykius.

Literatūra

- Aitken, S. C. 2007. "Families." In *International Encyclopedia of Men and Masculinities*, eds. M. Flood, J. K. Gardiner, B. Pease, K. Pringle, 182–185. London: Routledge.
- Amato, P. L. 2012. "The Well-Being of Children with Gay and Lesbian Parents." *Social Science Research* 41: 771–774.
- American Academy of Pediatrics. 2013. Committee "Promoting the Well-Being of Children Whose Parents are Gay or Lesbian." Policy Statement. *Pediatrics* 31 (4): 827–828. American Academy of Pediatrics. Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health.
- Berkowitz, D., Marsiglio, W. 2007. "Gay Men: Negotiating Procreative, Father, and Family Identities." *Journal of Marriage and Family* 69: 366–381.
- Clarke, V., Kitzinger, C. 2004. "Lesbian and Gay Parents on Talk Shows: Resistance or Collusion in Heterosexism." *Qualitative Research in Psychology* 1: 195–217.
- „Dauguma lietuvių pritaria, kad vieniši tėvai – šeima, bet vienalyčių šeimų vis dar nepažįsta ir bijo“, 2013 06 27. Prieiga per internetą: <http://ivairiseima.lt/vienisi-tevai/dauguma-lietuviu-pritaria-kad-vienisi-tevai-seima-bet-vienalyciu-seimu-vis-dar-nepazista-ir-bijo/> [žiūrėta 2014 04 02].
- „19 proc. lesbiečių Lietuvoje augina vaikus“, paskelbta 2012-09-23 VŠĮ „Įvairovės ir edukacijos namai“. Prieiga per internetą: <http://ivairiseima.lt/lgbt-seimos/19-proc-lesbieciu-lietuvoje-augina-vaikus/> [žiūrėta 2014 04 02].

- Dune, G. A. 2000. "Opting into Motherhood: Lesbians Blurring the Boundaries and Transforming the Meaning of Parenthood and Kinship." *Gender and Society* 14: 11–35.
- FRA 2013. *EU LGBT Survey. European Union Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Survey. Results at a Glance*. Belgium: European Union Agency for Fundamental Rights.
- Goldberg, A. E. 2012. *Gay Dads. Transition to Adoptive Fatherhood*. New York: New York University Press.
- Goldberg, A. E., Downing, J. B., Moyer, M. A. 2012. "Why Parenthood and, Why Now? Gay Men's Motivations for Pursuing Parenthood." *Family Relations* 61: 157–174.
- Goldberg, A. E., Smith, J. Z. 2013. "Predictors of Psychological Adjustment in Early Placed Adopted Children With Lesbian, Gay, and Heterosexual Parents." *Journal of Family Psychology* 27 (3): 431–442.
- Golombok, S., Tasker, F. 1996. "Do Parents Influence the Sexual Orientation of Their Children. Findings from a Longitudinal Study of Lesbian Families." *Developmental Psychology* 32 (1): 3–11.
- Golombok, S., Tasker, F., Murray, C. 1997. "Children Raised in Fatherless Families from Infancy: Family Relationship and the Socioemotional Development of Children of Lesbian and Single Heterosexual Mothers." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 38 (7): 783–791.
- Homofobiniai ir transfobiniai neapykantos nusikaltimai Lietuvoje*. 2013. LGL stebėsenos ataskaita. Lietuvos gėjų lyga.
- Kurdek, L. A. 2007. "The Allocation of Household Labor by Partners in Gay and Lesbian Couples." *Journal of Family Issues* 28: 132–148.
- Marks, L. 2012. "Same-sex Parenting and Children's Outcomes: a Closer Examination of the American Psychological Association's Brief on Lesbian and Gay Parenting." *Social Science Research* 41 (4): 735–751.
- Marsiglio, W. 2003. "Making Males Mindful of Their Sexual and Procreative Identities: Using Self – Narratives in Field Settings." *Perspectives on Sexual and Reproductive Health* 35 (5): 229–233.
- Marsiglio, W., Hutchinson, S. 2002. *Sex, Men and Babies. Stories of Awareness and Responsibility*. New York: New York University Press.
- Miller T. 2011. *Making Sense of Fatherhood: Gender, Caring and Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Osborne, C. 2012. "Further Comments on the Papers by Marks and Regnerus." *Social Science Research* 41 (2012): 779–783.
- Patterson, C. J. 2000. "Family Relationships of Lesbians and Gay Men." *Journal of Marriage and the Family* 62: 1052–1069.
- Perrin, E. C., Siegel, B. S. and Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. 2013. "Promoting the Well-Being of Children Whose Parents are Gay or Lesbian." Technical Report. *Pediatrics* 131, e1374. American Academy of Pediatrics.
- Pertman, A., Horward, J. 2012. "Emerging Diversity in Family Life: Adoption by Gay and Lesbian Parents." In *Adoption by Lesbians and Gay Men. A New Dimension in Family Diversity*, eds. D. M. Brodzinsky, A. Pertman, 20–35. Oxford: Oxford University Press.

- Plummer, K. 2005. "Critical Humanism and Queer Theory." In *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 3rd ed., ed. N. K., Denzin, 195–207. Lincoln, US: Sage Publications.
- Radžiūnienė, L. 2012. „Netradicinis tėvas šiuolaikinėje Lietuvoje“. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 6: 112–124.
- Regnerus, M. 2012. "How Different are the Adult Children of Parents who have Same Sex Relationship? Findings from the New Families Structure Study." *Social Science Research* 41 (4): 752–770.
- Ryan, M., Berkowitz, D. 2009. "Constructing Gay and Lesbian Parent Families 'Beyond the Closet'." *Qualitative Sociology* 32: 153–172.
- Richardson H. B., Moyer, A. M., Goldberg, A. E. 2012. "You Try to be Superman and You Don't Have to Be': Gay Adoptive Fathers' Challenges and Tensions in Balancing Work and Family." *Fathering* 10 (3): 314–336.
- Roberts, R. 2001. "Rethinking Sex and Gender in Work with Gay identified Men." In *Working with Men in the Human Services*. eds. B. Pease, P. Camilleri, 194–195. Australia: Allen & Unwin.
- Seidler, V. J. 1989. *Rediscovering Masculinity: Reason, Language and Sexuality*. London & New York: Routledge.
- Stacey, J., Biblarz, T. J. 2001. "(How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter?" *American Sociological Review* 66 (2): 159–183.
- Sullivan, N. 2007. "Queer Theory." In *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. eds. M. Flood, J. K. Gardiner, B. Pease, K. Pringle, 521–524. New York: Routledge.
- Šumskaitė, L. 2014. „Norminis vyriškumas tėvystės praktikoje“. *STEPP: Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 8: 33–50.
- Tasker, F. 2005. "Lesbian Mothers, Gay Fathers, and Their Children: a Review." *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* 26 (3): 224–240.
- _____. 1999. "Children in Lesbian – Led Families: A Review." *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 4: 153–166.
- Tereškinas, 2007. "Lithuanian Gays and Lesbians' Coming out in the Public/Private Divide: Sexual Citizenship, Secrecy and Heteronormative Public." *Lyčių sociologija. Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (19): 74–87.
- Whitehead, S. 2002. "Hegemonic Masculinity Revisited." *Gender, Work and Organization* 6 (1): 58–62.

Procreational Intentions of Young Homosexual and Bisexual Men in Lithuania

Summary

Although homosexual and bisexual men's intentions and rights to form a family and raise children are still an object of public debate, this topic has not been previously studied in Lithuania. Using a qualitative research – 10 semi-structured interviews with 21–30-year-old homosexual and bisexual men – the article focuses on the content and expression of their procreational intentions and discusses social factors that model them. The results of the research indicate that young homosexual and bisexual men

do not draw direct associations between their identity and having children and that they develop their emotional wellbeing through projected long-term relationships. Furthermore, their intention to have children is a merely political statement related to self-disclosure in their immediate environment. The research participants who had disclosed their sexual orientation discussed their future life scenarios in a more open and free way. They tended to resist the negative public opinion towards homosexual and bisexual persons in Lithuania and expected the Partnership Act that would allow them to legalize their cohabitation and consider children adoption possibilities to come into full force in the country. On the other hand, the research participants who hid their sexual orientation in their immediate environment considered various adaptation strategies including the possibility of having children with a woman or abandoning their intention to have children in the near future altogether.